

УДК 327:316.32

Олена Шевченко,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних медіакомунікацій

і комунікативних технологій

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

shevchenko_olena@knu.ua

ORCID ID: 0000-0001-8899-1248;

DOI 10.29038/2524-2679-2023-01-106-123

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ

Комунікації про глобальні зміни клімату (ГЗК), наслідки та можливі адаптаційні реакції є відносно новим напрямом сучасної комунікативістики. Це значною мірою зумовлено тим, що наслідки та відповіді на кліматичну політику лише останнім часом стали предметом осмислення в суспільній свідомості, а отже, і в науковому дискурсі. Комунікаційна складова частина кліматичної політики сприяє формуванню обізнаності серед світової спільноти щодо причин та способів урегулювання кліматичних викликів, форм кліматично-дружньої поведінки, полегшує впровадження кліматичних програм, професійного навчання, допомагає зменшувати порушення та загострення соціально-економічної нерівності під час переходу до низьковуглецевої економіки. Способи реагування окремих людей, суспільств і політичних структур на зміну клімату в багатьох випадках залежать від обізнаності та сприйняття широкою громадськістю й осіб, котрі приймають рішення, їх причин, коротко- та довгострокових наслідків. Тому особливого значення набуває проблема інформування цільових аудиторій для формування кліматичної громадської думки, вивчення як внутрішніх, так і зовнішніх факторів впливу на неї, з'ясування причин розбіжності ставлення та переконання щодо глобальних змін клімату на глобальному й національному рівнях, вивчення взаємозв'язку установок людини, різних соціокультурних та політичних чинників. У статті визначено прояви й наслідки ГЗК,

охарактеризовано динаміку усвідомлення проблеми ГЗК із боку міжнародної громадськості з кінця 80-х років ХХ ст., запропоновано періодизацію еволюції ставлення до ГЗК, виокремлено загальний світовий тренд щодо кліматичних комунікацій. Глобальна зміна клімату розглядається як виклик для міжнародних комунікацій, оскільки це нова проблема, для якої сьогодні ще не вироблено універсального рішення.

Ключові слова: глобальна зміна клімату, кліматичні комунікації, громадська думка, кліматична політика, адаптація, пом'якшення наслідків..

Olena Shevchenko,

Educational and scientific institute of international relations,
ORCID ID: 0000-0001-8899-1248

EVOLUTION OF INTERNATIONAL PUBLIC OPINION REGARDING GLOBAL CLIMATE CHANGE

Communication about global climate change, its consequences and possible adaptive responses is a relatively new area of contemporary communication studies. This, to a large extent, is due to the fact that the consequences and responses to climate policy have only recently become the subject of consideration in public consciousness, and in scientific discourse. The communication component of climate policy contributes to the formation of awareness among the world community about the causes and methods of solving climate challenges, forms of climate-friendly behavior, facilitates the implementation of climate programs, professional training, helps to reduce violations and exacerbation of socio-economic inequality during the transition to a low-carbon economy. The ways in which individuals, societies and political structures respond to climate change in many cases depend on the awareness and perception of the general public and decision-makers of its causes, short-term and long-term consequences. Therefore, the problem of informing target audiences for the formation of climate public opinion, studying both internal and external factors influencing it, clarifying the reasons for the divergence of attitudes and beliefs regarding global climate change at the global and national levels, and studying the interrelationship of human attitudes is of particular importance. The article defines the manifestations and consequences of global climate change, characterizes the dynamics of awareness of the problem of climate change by international pub-

lic since the end of the 80s of the 20th century, suggests the periodization of the evolution of attitudes towards climate change, and point out the general world trend regarding climate communications. Global climate change is seen as a challenge for international communications, as it is a new problem for which a universal solution has not yet been developed.

Key words: global climate change, climate communications, public opinion, climate policy, adaptation, mitigation.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сьогодні існує чітке усвідомлення того, що зміни клімату в глобальному масштабі відбуваються більш швидкими темпами, ніж прогнозувалося декілька років тому. Кліматичні зміни проявляються в підвищенні температури на планеті, збільшенні інтенсивності та частоти стихійних лих, таких як урагани, посухи, пожежі, шторми; пришвидшенні темпів танення полярного льоду тощо. У доповіді Всесвітнього економічного форуму «Global Risks Report» серед глобальних кліматичних ризиків визначено, зокрема [1, с. 8], утрату життя, стрес для екосистем, продовольчу та водну кризи, кліматичну міграцію, загострення геополітичної напруженості, економічні втрати, ризики ринку капіталу, перебої в торгівлі та ланцюгах поставок тощо. Означені вище факти логічно посилять кліматичну міграцію, зростатиме кількість потенційних політичних суперечок щодо доступу до природних ресурсів спільної власності, таких як рибальські води, видобуток ресурсів, що може посилити напруженість між країнами, які вже сьогодні мають суперечки щодо визначення морських і сухопутні кордони. Опитування Світового економічного форуму, проведене серед бізнес-лідерів, виявило залежність між усвідомленням кліматичних ризиків і наслідків зі схильністю до обговорень глобальних кліматичних викликів, а отже, більш високу схильність до дій [1, с. 12]. Обізнаність, усвідомлення, стурбованість екологічними ризиками та бажання впроваджувати екологічно-дружні проєкти формується, зокрема, шляхом проведення послідовних інформаційно-комунікативних кампаній. У 2019 р. Європейська комісія, очолювана Урсулою фон дер Ляйен, оголосила «Європейський зелений курс», який має на меті «переорієнтувати європейську економіку з урахуванням екологічних ризиків» [2]. У довгостроковій перспективі кліматично обізнана й мотивована громадськість стане каталізатором нових «зелених соціальних контрактів», тобто ініціатив, що впорядковують політичне та ділове життя в «кліматично дружній» спосіб.

Отже, нова політична та соціальна динаміка, зумовлена глобальними кліматичними викликами, стимулює політичних та бізнес-лідерів упроваджувати нові глобальні екологічні проекти для подолання кліматичних наслідків та адаптації до змін клімату. Це, зі свого боку, означає реалізацію потужної інформаційної кампанії для формування розуміння та широкої громадської підтримки нової кліматичної політики з боку міжнародної громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика вивчення громадської думки щодо глобальних змін клімату представлена в таких дослідженнях, як зокрема, звіти міжнародних організацій, аналітичні огляди дослідницьких центрів, роботи з вивчення причин глобальних змін клімату та окремих комунікативних складників міжнародної кліматичної політики. Так, звіти ООН, програми ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП), Всесвітнього економічного форуму (WEF), EuroBarometer, Gallup, Pew Research стали джерелом глобальної інформації, аналітичних даних щодо усвідомлення актуальності глобальних кліматичних загроз і визначення пріоритетів міжнародного кліматичного порядку денного на найближчу та довгострокову перспективу. Результати досліджень аналітичних центрів, зокрема Римського клубу, Міжнародної групи експертів зі зміни клімату дають уявлення про причини й сценарії розвитку клімату на планеті, а отже, і стратегії адаптації та пом'якшення наслідків. Аналіз причин глобальних кліматичних змін, представлений у роботах Д. Стюард, Л. Хед, В. Естерлі, У. Бек, В. Грей, Д. Травіс, Н. Скафетта, Е. Малон, А. Белоруса, Ю. Сабодаш показав, що в сучасному науковому дискурсі існує декілька теорій щодо причин глобальних змін клімату. Окрема група досліджень, представлена науковими розвідками А. Лейсеровича, С. Левандовські, М. Нісбет, Р. Данлап, М. Бойкоф, Е. Майбах, Є. Тихомирової, Я. Турчин, О. Івасечко, стосується вивчення окремих складових частин кліматичних комунікацій на глобальному та національному рівнях. Наприклад, Є.Тихомирова одна з перших у вітчизняному політологічному дискурсі почала розглядати стратегію комунікацій кліматичної дипломатії, що включає чітко спланований стратегічний підхід до здійснення кліматичних комунікацій [3, с. 50]. Водночас зазначимо, що питання глобальних кліматичних викликів, кліматичних комунікацій, взаємодії з громадською думкою як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі, представлено фрагментарно, що визначає актуальність і перспективність обраного напрямку.

Мета статті – проаналізувати еволюцію й динаміку зміни обізнаності та ставлення до глобальних змін клімату, оскільки це проявляється на різних рівнях, зокрема на міжнародному й національному рівнях – як готовність

приймати відповідні політичні та економічні рішення, на індивідуальному – підтримувати ці рішення шляхом зміни поведінки. Крім того, зростання обізнаності, стурбованості та готовності змінювати поведінку може розглядатися як один із критеріїв ефективності кліматичних комунікацій.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ставлення громадськості є дуже важливим фактором у розв’язанні проблеми зміни клімату. Про важливість кліматичних комунікацій ідеться в Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (РКЗКООН). Документ покладає відповідальність на сторони Конвенції за проведення просвітницьких кампаній та кампаній із підвищення громадської обізнаності з проблеми зміни клімату з метою, зокрема, інформування людей про зміну клімату. Просвітництво спроможне спонукати людей змінювати свої установки й поведінку на кліматично-дружню, допомагає їм приймати обґрунтовані рішення, розуміти наслідки впливу глобального потепління та способи адаптації до зміни клімату. Це можна пояснити тим, що знання фактів дає змогу усунути страх перед проблемою й покращити негативні прогнози.

Кліматична обізнаність почала трансформуватись у занепокоєння громадськості та розглядатися як основне екологічне питання ще з 1980-х рр. Це збіглося із моделюванням кліматичних змін, новими науковими розробками щодо майбутнього клімату і його впливів на глобальному рівні, зростанням присутності кліматичної теми у світовому інформаційному просторі. Такі кліматичні комунікації сприяли формуванню поляризованого ставлення до глобальної зміни клімату – від цілком проактивної позиції до абсолютного скептицизму щодо оцінок кліматичних наслідків та кліматичних дій.

Перший етап. Кінець 1980 – початок 1990-х. Наприкінці 80-х тема глобального потепління була відносно новою у світовому медіапросторі. У цей період у Радянському Союзі, США та інших країнах дослідження з вивчення ставлення громадської думки до ГЗК не проводились або ж були фрагментарними. Найбільша техногенна катастрофа – аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 р. – розглядалася переважно щодо її впливу на екологію регіону та здоров’я населення в коротко-, середньо- й довгостроковій перспективі. Однак за окремими дослідженнями можна визначити такі тенденції щодо висвітлення в медіа та формування ставлення до ГЗК серед світової громадськості в цей час.

Дослідники М. Нісбет та Т. Майєрс показали, що обізнаність громадськості про зміну клімату стрімко зростала протягом другої половини 1980-х [4, с. 451]. Автори представили висновки окремо проведених національних опитувань, які засвідчили, що в 1986 р. менше половини респондентів (39–45 %) повідомили, що чули або читали щось про зміну клімату, тоді, як частка обізнаних респондентів у 1990 р. збільшилася приблизно до трьох чвертей (74 %). Хоча розуміння респондентами причин кліматичних змін усе ще були обмеженими, з'ясовано, що кліматичні зміни асоціюються з локалізованим забрудненням повітря, викидами вуглецю та виснаженням озону. Утім, навіть у цей період респонденти з різних країн світу чітко усвідомлювали, що «кліматичні зміни почали відбуватися» [5, с. 482].

Також, незважаючи на обмежений рівень розуміння громадськості причин наслідків кліматичних змін у цей ранній період, опитування демонструють швидко зростаючу стурбованість громадськості з цього питання. В одному з перших опитувань, яке проведене в 1982 р. в США, лише 43 % респондентів сприймали зміну клімату як «дуже» або «дещо» серйозну проблему. Протягом трьох наступних хвиль опитувань цей показник досягнув 75 % у 1989 р. [6, с. 659]. Американський дослідник В. Кемптон зробив висновок, що саме з цього часу тема зміни клімату почала інтегруватися в наявні концепції екологічних ризиків. Його дослідження також засвідчило, що серед громадськості домінувала думка про те, що погода (клімат) вже змінилася [7, с. 140].

Якщо розглядати дослідження цього періоду за країнами Європи, то тенденція зберігатиметься. Так, опитування Євробарометр у 1988 р. показало, що більше ніж три чверті респондентів на той момент уже були обізнані з кліматичними викликами та стурбовані зміною клімату. Наступний етап опитування Євробарометр 1992 р. засвідчив, що частка європейців, котрі належать до «стурбованої» категорії, зросла майже до 90 %, при цьому 62 % були «дуже стурбовані» [8]. Зокрема, у Швеції більшість (92 %) учасників опитування чули про зміну клімату, але не знали про його причини та наслідки, вплив використання енергії й антропогенного чинника заперечувався. Можна погодитись із П. Рудяк-Голдом, що розуміння значення «клімату» й «зміни клімату» різняться залежно від культури та місцевих традицій [9, с. 49].

Другий етап. Середина 1990 – середина 2000-х років. Із середини 1990-х років відбувалося постійне зростання занепокоєння суспільства кліматичними проблемами загалом. Згідно з опитуваннями стосовно вивчення ставлення до глобальної зміни клімату, значне зростання

рівня обізнаності та розуміння кліматичних проблеми серед різних груп світової громадськості відбулося лише на початку 2000-х років [10, с. 1525]. Водночас проявилися суттєві розбіжності на міжнародному та національному рівнях. Загальне зростання занепокоєння логічно привернуло увагу ЗМІ до глобальних кліматичних змін. М. Бойкоф справедливо пов'язує це зі «збільшенням наукових доказів та політичної уваги до кліматичного питання» [11, с. 365]. Т. Брюер здійснив огляд понад 40 досліджень громадської думки в США, проведених на початку 2000-х років, і прийшов до висновку, що «вивчення громадської думки у 2001–2004 рр. щодо глобальних кліматичних змін значно активізувало участь США в Кіотському протоколі та стимулювало рішучі дії американських громадських організацій щодо зміни клімату, що часто суперечили національній політиці того періоду» [12, с. 361]. У 2004 р., наприклад, майже три чверті (71 %) респондентів США підтримували участь країни в Кіотському протоколі, проти чого виступали лише 19 % громадян.

У першій декаді ХХІ ст., орієнтовно до 2007 р. міжнародна громадська думка виступала за рішучі дії щодо вживання заходів із пом'якшення кліматичних наслідків. Американський дослідник С. Бречін стверджував, що «дані кількох транснаціональних опитувань указують на зростаюче занепокоєння громадськості з приводу кліматичних змін у всьому світі у 2000-х роках, а також на сильну громадську підтримку національних політик щодо пом'якшення наслідків глобальних змін клімату» [13, с. 196]. Наприклад, згідно з дослідженням WorldPublicOpinion.org, найбільш кліматично стурбованими країнами у 2007 р. були Бразилія, Венесуела, Чилі, Болівія, Аргентина, Перу, Іспанія, Франція, Словенія, Швеція, Чехія, Словаччина, Німеччина, Болгарія, Туреччина, Кувейт, Мороко, Бангладеш, Японія, Південна Корея, де понад 60 % населення визначали зміну клімату як «дуже серйозну» проблему [14]. У цей період фіксується збільшення стурбованості серед міжнародної громадськості глобальними кліматичними викликами на всіх континентах.

Третій етап. Кінець 2000 – середина 2010-х. У середині першої декади ХХІ ст. деякі дослідники фіксували парадокс: зменшення стурбованості глобальними кліматичними змінами в країнах, що раніше демонстрували високий рівень занепокоєння, відбувалося на тлі зростаючого наукового консенсусу про антропогенний чинник як основну причину глобальної зміни клімату. Так, у США в період 2006–2009 рр. зменшилася кількість тих, хто вважав, що глобальне потепління відбувається й що погода в їхніх населених пунктах змінюється. А. Лейсерович пояснює цей факт тим, що «серед американської громадськості відбулося різке падіння

частки тих респондентів, хто вірив в антропогенний чинник кліматичних змін та поділяв відповідний науковий консенсус» [15, с.19].

Наприкінці першої декади 2000-х рр. вивчення уявлень громадськості про глобальну зміну клімату виявили, що спонтанні асоціації про кліматичні зміни змістилися в бік скептицизму. У США зміна клімату асоціювалася переважно із конспірологією та природними циклічними факторами як причинами глобальних кліматичних змін. Якщо у 2002 р. кількість «кліматичних скептиків» становила менше 10 %, то у 2010 р. цей показник збільшився до 23 % [16, с. 1025]. Подібні тенденції спостерігалися й в інших розвинутих країнах світу. Наприклад, у країнах ЄС три дослідження Eurobarometer, проведені протягом 2008 та 2009 рр., виявили зниження серйозності сприйняття кліматичних змін [17]. У Великобританії результати опитування вказували на збільшення сумнівів у суспільстві щодо факту реальності зміни клімату. У 2005 р. лише 4 % населення країни вважали, що клімат світу не змінюється, а у 2010 р. цей показник зріс до 15 %, при чому очікувані ризики від зміни клімату також зменшувалися протягом періоду. А. Спенс та Д. Венейблс зробили висновок, що «найбільш значущою складовою зростаючого скептицизму серед британської громадськості у 2003–2008 рр. було сприйняття того, що серйозність кліматичних змін у медіапросторі перебільшена» [18]. У Німеччині також спостерігали зменшення стурбованості кліматичними загрозами. Наприклад, кількість тих, хто вважав зміну клімату «серйозною загрозою», зменшилася вдвічі із 17 % у 2008 р. до 9 % у 2011 р. [19, с. 5]. В Австралії протягом періоду 2008–2011 рр. також зростає кількість тих, хто сприймає кліматичні зміни як перебільшені, а політику адаптації та пом'якшення наслідків, спрямовану на вирішення кліматичних викликів, – як невідповідну [20, р. 1855]. Однією з причин зниження стурбованості щодо глобальних змін клімату, на нашу думку, можна вважати світову фінансову кризу 2008–2009 рр., коли в медіа простежували переключення уваги від кліматичних викликів до політико-економічних тем.

Саме в цей період питання глобальної зміни клімату переходить із наукової площини в політичну й проявляється в кліматичній поляризації громадської думки. Особливо це проявилось після перемоги на президентських виборах у 2008 р. Барака Обами, коли зміна клімату розділила позиції консервативних республіканців як кліматичних скептиків від демократів, які виступали за активні кліматичні дії. Подібні зміни громадської думки до кліматичних викликів були характерними для інших країн світу. Це підтверджує спеціальне дослідження, проведене фахівцями Геллап у 2007–2010 рр. в 119 країнах світу [21].

Результати аналізу свідчать, що протягом цього періоду існували значні регіональні та глобальні коливання в тенденціях громадської думки як щодо сприйняв ризику, який виникає внаслідок зміни клімату, так і щодо визнання антропогенного складника як причини кліматичних змін. Виявлено обернену закономірність між рівнем обізнаності та сприйняттям кліматичного ризику: у більшості країн, що розвиваються, кліматичні зміни сприймалися як значно більша загроза, ніж серед громадськості розвинених країн. Зміна клімату сприймалася як «серйозна загроза» в більшості країн Південної Америки та в багатьох державах Африки та Азії, зокрема в Еквадорі (99 %), Бангладеш (98 %) і Тринідаді й Тобаго (98 %). Країнами, які найменше визначали зміну клімату як загрозу, були Китай (36 %), Ісландія (37 %) та Естонія (39 %). Незважаючи на те, що в цей час виявляються тенденції, котрі свідчать про зростаючий скептицизм щодо зміни клімату, більшість населення в багатьох державах продовжувала висловлювати високий рівень занепокоєння та визнання глобальної кліматичної проблеми.

Четвертий етап. Середина – кінець 10-х. Розбіжності щодо сприйняття міжнародною громадською думкою серйозності кліматичних загроз і їх антропогенних причин спостерігаю й у цей період. У деяких країнах і регіонах світу громадськість залишається більш кліматично-занепокоєна, а в інших простежуємо зниження занепокоєння. Дослідження «Євробарометр», проведені в країнах-членах ЄС у 2009–2013 рр., дають змогу припустити, що відносна важливість змін клімату для європейської спільноти залишається значною мірою незмінною протягом цього періоду [22]. У цей час лише 16 % респондентів у Європі вважали кліматичні «зміни єдиною найсерйознішою проблемою», із якою стикається світ загалом. Із 2009 р. на глобальному рівні в цілому кліматична стурбованість зменшується. Якщо аналізувати за країнами, то в багатьох розвинених державах, наприклад, Великобританії, США, Канаді й Франції, кліматична стурбованість стабілізувалася протягом 2010-х, країни, що розвиваються, демонстрували різну тенденцію щодо кліматичної стурбованості, зокрема в Китаї, Мексиці та Кенії простежено зниження занепокоєності глобальними кліматичними змінами [23]. Опитування, проведені серед населення Великої Британії до 2013 р., демонструють, що частка тих, хто висловлював занепокоєння змінами клімату, знижувалась із 82 % у 2005 р., 71 % у 2010 р. до 60 % у 2013 р. Водночас зростала кількість тих у Британії, хто мав сумніви в реальності кліматичних змін – 19 % у 2013 р. у порівнянні з лише 9 % у 2005 р. У звіті проєкту Єльського університету з кліматичних комунікацій зазначалося,

що у 2014 р. 64 % американських громадян визнавали факт глобальної зміни клімату [24, р. 71].

П'ятий етап – сучасний етап – 20-ті роки ХХІ. 15-й Звіт Climate Scorecard Report, оприлюднений у кінці 2017 р., виявив нові тенденції в зміні ставлення до клімату серед громадськості країн-найбільших емітентів парникових газів. Громадяни більшості досліджуваних країн (Аргентина, Франція, Індія, Італія, Нігерія, Росія, Південна Африка) у 2017 р. вважали, що причина кліматичних змін – антропогенний чинник і діяльність людини є основною загрозою національній безпеці та добробуту країн. Громадяни Німеччини й Іспанії виступали за те, щоб їхні уряди вживали більш рішучіших заходів щодо зменшення викидів парникових газів. У Китаї, Канаді та США підтримували Паризьку угоду, зокрема 84 % респондентів із Канади вважали рішення США щодо виходу з Паризької угоди про зміну клімату неправильним. Водночас більшість респондентів визнавала необхідність посилення зусиль у всіх країнах із метою кращого інформування громадян про природу кліматичних змін та важливість як урядів, так і окремих осіб уживати більш рішучих заходів для пом'якшення впливу глобального потепління [25, с. 21–24].

Із 2019 р. проблема ГЗК стала розглядатися переважно як політична. Можна погодитись із думкою аналітиків Bloomberg, що «врегулювання ГЗК, представляє дилему для політичних лідерів» [26]. З одного боку, багато політиків стикаються з бажанням покращити свої рейтингові показники, оскільки кліматичні дії стають пріоритетом як для виборців, так і для бізнесових кіл. З іншого боку, опоненти звинувачують чинних політиків у тому, що вони розглядають ГЗК як віддалену загрозу в порівнянні з такими екзистенційними проблемами, як охорона здоров'я та підтримка економічного зростання. Відповідно, у 2019 р. в багатьох країнах проблема клімату та покращення стану навколишнього середовища стали головними складниками перевиборчих кампаній. Так, у травні 2019 р. на виборах до Європейського парламенту відбувся сплеск підтримки зелених партій, у той же час голосування за екологічні ініціативи в Австралії виявило, що Лейбористська партія, яка була скептично налаштована щодо вугільної промисловості, утратила голоси в сільській місцевості й програла вибори, навіть за підтримки виборців у великих містах. Осінні парламентські вибори в Канаді показали, що перемогу здобули ті політичні сили, які виступали за введення чи посилення податків на вуглець, що стягуються з видобутку викопного палива.

У США, незважаючи на кліматичний скептицизм Дональда Трампа, вихід країни з Паризької угоди та підтримку вугільної промисловості, рівень занепокоєння ГЗК залишався високим. Так, згідно з опитуванням Університету Квінніп'яка (Quinnipiac), 69 % респондентів були «дещо або дуже стурбовані зміною клімату» [27]. Хоча саме США є країною, де питання ГЗК гіперполітизоване: 92 % демократів визнавали факт ГЗК та необхідність дій з адаптації й пом'якшення наслідків, проти 36 % республіканців. Наприклад, у 2019 р. в США зареєстровано 1171 повідомлення про стихійні лиха, зокрема масштабні повені на Середньому Заході та Півдні, нищівні пожежі в Каліфорнії, смерчі й інші, що значно перевищує норму. Навіть подібні природні лиха, згідно з опитуванням Quinnipiac, лише 24 % республіканців пов'язували із ГЗК, проти 90 % демократів, які відносять такі екстремальні погодні явища до проявів зміни клімату. Так само і в Канаді, проблема ГЗК стала однією з центральних тем на осінніх парламентських виборах.

У країнах Латинської Америки Бразилія стала тією країною, де у 2019 р. прояви ГЗК стали найбільш помітними через масове вирубування лісів Амазонки, сильні повені та посухи, від яких постраждали сільське господарство та енергозабезпечення країни. Проте це питання не є центральним у політичному дискурсі або головною проблемою в опитуваннях громадськості. Президент країни Джаїр Болсонаро не приховував свого наміру використовувати природні ресурси зараз, а не зберігати їх для наступних поколінь. В Азійському регіоні найбільшими забруднювачами повітря є Японія, Індія, Австралія, Індонезія та Китай. Майже всі політичні партії Японії мають у своїх програмах кліматичну складову частину й підтримують скорочення на 80 % викидів парникових газів до 2050 р. В Індії, навпаки, лише у 2019 р. заходи боротьби із забрудненням повітря вперше увійшли до програм політичних партій під час парламентських виборів. Реакцією уряду країни на кліматичні виклики стала ініціатива прем'єр-міністра Нарендра Моді зі створення окремого міністерства водних ресурсів Джал Шакті. В Австралії кількість громадян, котрі визнають ГЗК «найбільшим занепокоєнням», у 2019 р. становила 21 % у порівнянні із 10 % у 2015 р. Індонезія є одним зі світових лідерів-експортерів вугілля та одним із найбільших виробників пальмової олії, що досягається шляхом значного вирубування лісів та розширення плантацій. Незважаючи на те, що столиця країни Джакарта тоне через підвищення рівня моря, а міжнародний тиск змушує впроваджувати нові, менш шкідливі програми з виробництва біодизеля для пальмової олії, основними положеннями програм партій-учасників

парламентських виборів були продовольче питання, безробіття, інфляція, розподіл багатства та політика релігійної ідентичності. У Китаї, навпаки, уряд країни усвідомлює серйозність наслідків ГЗК. Для покращення якості повітря прийнято рішення щодо зменшення частки вугільних електростанцій в енергетичному секторі, а Сі Цзіньпін підписав Паризькі кліматичні угоди. Опитування також демонструють рівень обізнаності щодо зміни клімату й тотальну підтримку громадянською Китаю (90 %) імплементацію Паризької угоди [28, р. 38]. Країни Близькосхідного регіону також потерпають від штормів, посух та інших стихійних погодних явищ. При цьому питання ГЗК для таких держав, як Туреччина та Ізраїль, не є пріоритетними. Проблеми клімату майже не розглядаються як пріоритетні й серед громадян країн Африки, незважаючи на опустелювання й зменшення басейну річок та озер.

В Україні громадяни обізнані й стурбовані ГЗК. Так, згідно з дослідженням, ставлення українців до екологічної загрози та готовності демонструвати екологічно дружню поведінку, майже 58 % українців вважають найбільш загрозливою проблемою для майбутніх поколінь забруднення навколишнього середовища, і лише чверть (24,6 %) опитаних погоджуються з тим, що ГЗК є також важливою [29]. Головними екологічними проблемами для України були названі, зокрема, проблеми зі сміттям – 57,5 %, вирубка лісів – 56,4 %, забруднення річок – 54,4 %, забруднення повітря – 45,4 %, забруднення ґрунту – 25,3 %. Майже три чверті опитаних вважають, що зміна клімату певною мірою є результатом економічної діяльності людини, а не природним явищем. Українська громадська думка за рівнем екологічної й кліматичної свідомості дуже подібна до європейської. Зокрема, з'ясовано, що «українці та громадяни ЄС поділяють основні екологічні цінності, але по-різному бачать основну екологічну проблему: в Україні – це часті посухи та повені, а в ЄС – зміна клімату. Українці вище за громадян ЄС оцінюють вплив екологічних проблем на життя й здоров'я. Суттєво відрізняється погляд громадян ЄС та України на шляхи розв'язання екологічних проблем: українці – через посилення ролі контролюючих органів, громадяни ЄС – через інвестиції в науку та дослідження. На відміну від європейців, українці демонструють значні розриви між екологічними цінностями й практикою. Загальна кількість екологічних практик громадян України є значно нижчою, ніж у ЄС, і переважно пов'язана з економічною мотивацією (наприклад зменшення споживання енергії та води)» [30, с. 28–29]. Водночас, на нашу думку, незважаючи на певні розбіжності в поглядах і ставленні до ГЗК, громадяни України та ЄС перебувають у

єдиному ціннісному екологічному просторі: охорона довкілля є для них особливо важливою. Повномасштабне російське вторгнення загострило питання стану довкілля в Україні. Нанесена екологічна шкода лише за рік активних бойових дій оцінюється в десятки мільярдів доларів, причому деякі екологічні системи вважаються невідновлюваними. Сьогодні важко оцінити довгострокові наслідки війни для екології країни, але вчені стверджують, що війна матиме прямі наслідки для клімату й довкілля як країни, так і європейського регіону.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розуміння обізнаності та ставлення міжнародної громадськості до зміни клімату й підтримки заходів щодо їх вирішення є критично важливим з огляду на необхідність глибоких суспільних змін, пов'язаних із пом'якшенням наслідків та адаптацією. Аналіз обізнаності й стурбованості громадської думки уможливив виокремити та охарактеризувати п'ять етапів еволюції сприйняття міжнародною спільнотою проблеми ГЗК. Так, під час першого етапу спостерігаємо демонстрацію збільшення знань про кліматичні виклики та рівень кліматичної обізнаності, активізацію й зростання громадського екологічного руху. Другий період позначений зростаючим занепокоєнням громадськості, але також мінливістю думок. У цей час відбулася зміна ставлення щодо ролі викопного палива й використання енергії загалом як причини кліматичних змін, зменшилась асоціація про зв'язок потепління та виснаження озону. Третій етап демонструє зниження занепокоєння громадськості й зростаючий скептицизм у деяких країнах та поляризацію проблеми ГЗК усередині й між державами. Дослідження більше уваги приділяють вивченню причин зниження кліматичного занепокоєння в розвинених країнах, ніж причинам зростання рівня занепокоєння в інших регіонах світу. У цей час розвивається громадський скептицизм щодо зміни клімату як глобального виклику, диференціюються поняття «обізнаність» і «стурбованість» щодо ГЗК. У США тема ГЗК переходить у політичну площину та стає невід'ємною складовою частиною політичних платформ республіканців та демократів. Четвертий період характеризується стабілізацією занепокоєння громадськості змінами клімату. Причиною зменшення кліматичної стурбованості на глобальному рівні можна вважати «втому», тобто відчуття того, що громадськість могла втратити інтерес до теми через її «застарівання»; відсутність наукового консенсусу; індивідуальне та колективне заперечення проблеми; переведення проблеми з наукової в

політичну площину. Сучасний (п'ятий) етап характеризується найбільш динамічними змінами в громадській свідомості щодо глобальних кліматичних проблем. ГЗК домінують у політичних стратегіях та, відповідно, у політичних комунікаціях. Водночас визнання кліматичних викликів як політичних пріоритетів є нерівномірним у різних країнах по всіх континентах. У цей час виникає парадокс – чим більше розвинена держава, тим менш важливе питання ГЗК для її громадськості. Цьому також сприяло переключення уваги громадськості на інший глобальний виклик – пандемію коронавірусу 2020 р. В Україні на сучасному етапі громадяни погоджуються, що домінуючою причиною зміни клімату є антропогенний чинник, але сприймають зміну клімату як умовну загрозу невизначеного майбутнього. Водночас в Україні високий рівень екологічної свідомості та кліматичної стурбованості. На нашу думку, одним із найпотужніших факторів формування громадської думки щодо ГЗК є тональність представлення та висвітлення проблеми засобами масової інформації. Хоча сьогодні немає універсальної позиції щодо основних тенденцій та закономірностей, котрі визначають громадське ставлення до ГЗК, це означає необхідність проведення подальших досліджень для вивчення динаміки й особливостей формування кліматичної громадської думки та відповідної поведінки на міжнародному й національному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Risks Survey. Insight report (2023). The World Economic Forum, 98 p.
2. Harvey, F., J. Rankin and Boffey, D. (2019). European Green Deal Will Change Economy to Solve Climate Crisis, Says EU. *The Guardian*, 11 December 2019. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2019/dec/11/european-green-deal-will-change-economy-to-solve-climate-crisis-says-eu>
3. Тихомирова, Є. Б. (2022). Концепт кліматичної дипломатії у сучасному науковому дискурсі. *Innovation in der modernen Wissenschaft: Wirtschaft, Management, Tourismus, Jurisprudenz, Pädagogik, Philologie. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*, Buch 12, teil 2. ScientificWorld-NetAkhatAVKarlsruhe, Germany, 2022, 185 p., p. 49–69.
4. Nisbet, M. C., Myers, T. (2007). The polls-trends twenty yearsof public opinion about global warming. *Public OpinQ*, p. 444–470.
5. Dunlap, R. E. (1998). Lay perceptions of global risk public viewsof global warming in cross-national context. *Int Sociol*, p. 473–498.
6. Dunlap, R. E., Scarce, R. (1991). Poll trends: environmentalproblems and protection. *Public Opin Q*, p. 651–672.
7. Goebbert, K., Jenkins-Smith, H. C., Klockow, K., Nowlin, M. C., Silva, C. L. (2012). Weather, climate, and worldviews: thesources and consequences of public perceptions of changes in local weather patterns. *Wea Clim Soc*, p. 132–144.

8. EUROBAROMETER (1992). Europeans and the Environment in 1992. Brussels, Belgium: European Commission; URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_066_en.pdf.

9. Rudiak-Gould P. (2012) Promiscuous corroboration and climate change translation: a case study from the Marshall Islands. *Glob Environ Chang*, p. 46–54.

10. Reynolds, T. W., Bostrom, A., Read, D., Morgan, M. G. (2010). What do people know about global climate change? Survey studies of educated lay people. *Risk Anal.* p.1520–1538.

11. Boykoff, M. T., Yulsman, T. (2013). Political economy, media, and climate change: sinews of modern life. *WIREs Clim Change*, p. 359–371.

12. Brewer, T. L. (2005). US public opinion on climate change issues: implications for consensus-building and policy-making. *Clim Policy*, p. 359–376.

13. Brechin, S. R. (2010). Chapter 10: public opinion: across-national view. In: Lever-Tracey, C, ed. *Routledge Handbook of Climate Change and Society*. London: Routledge; p. 179–209

14. A WorldPublicOpinion.org Analysis. International Polling on Climate Change, 2007. URL: https://worldpublicopinion.net/wp-content/uploads/2017/12/CCDigest_Dec07_rpt.pdf.

15. Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., Feinberg, G., Rosenthal, S., Marlon, J. (2013). *Climate Change in the American Mind: Americans' Global Warming Beliefs and Attitudes*. New Haven, CT: Yale University and George Mason University; 46 p.

16. Smith, N, Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: exploring affective image associations in the United States over time, p. 1021–1032.

17. EUROBAROMETER (2009). Europeans' Attitudes Towards Climate Change, EUROBAROMETER 69. Brussels, Belgium: European Commission; URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_322_en.pdf.

18. Spence, A., Venables, D., Pidgeon, N. F., Poortinga, W., Demski, C. (2010). Public Perceptions of Climate Change and Energy Futures in Britain: Summary findings of a survey. Understanding Risk Group. Cardiff University; URL: http://psych.cf.ac.uk/understandingrisk/docs/final_report.pdf

19. Ratter, B. M., Philipp, K. H., von Storch, H. (2012). Between hype and decline: recent trends in public perception of climate change. *Environ Sci Pol*, p. 3–8.

20. Connor, L. H., Higginbotham, N. (2013). «Natural cycles» in lay understandings of climate change. *Glob Environ Chang*, p. 1852–1861.

21. Gallup (2012). Fewer Americans, Europeans view global warming as a threat. URL: <https://news.gallup.com/poll/147203/fewer-americans-europeans-view-global-warming-threat.aspx>

22. Eurobarometer (2014). Climate Change, Special Euro-barometer 409. Brussels, Belgium: European Commission; URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_409_en.pdf.

23. Globescan (2013) Environmental concerns «at record lows»: global poll. URL: <http://www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2013/261-environmental-concerns-at-record-lows-global-poll.html>

24. Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., Feinberg, G., Rosenthal, S. (2014). *Climate Change in the American Mind*. Yale University and George Mason University, 164 p.

25. Climate Scorecard Report #15 (2018). Edited by: Lois Barber and Ron Shean, climatescorecard.org, 35 p.

26. Crawford, A. (2019). Here's How Climate Change Is Viewed Around the World: The crisis might be global, but glaring disparities make a united response more complicated. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-06-26/here-s-how-climate-change-is-viewed-around-the-world>

27. U. S. Voters Say No Wall And Don't Shut Down Government (2020). URL: <https://poll.qu.edu/search-releases/search-results/release-detail?What=&strArea=6;0;&strTime=28&ReleaseID=2590#Question018>

28. Climate Change in Chinese Mind. Survey. (2017). Energy Foundation China, 48 p.

29. Отношение украинцев к проблеме изменения климата (2019). URL: <http://rb.com.ua/blog/otnoshenie-ukraincev-k-probleme-izmeneniya-klimata/>

30. Екологічний портрет громадянина України: порівняння з ЄС та рекомендації. (2018). Аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 42 с.

REFERENCES

1. Global Risks Survey. Insight report (2023), The World Economic Forum, 98 p.

2. Harvey, F., J. Rankin and D. Boffey (2019). European Green Deal Will Change Economy to Solve Climate Crisis, Says EU. *The Guardian*, 11 December 2019. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2019/dec/11/european-green-deal-will-change-economy-to-solve-climate-crisis-says-eu>

3. Tykhomyrova, Y. (2022). Concept klimatychnoi dyplomatii u suchasnomy naukovomy diskursi. Innovation in der modernen Wissenschaft: Wirtschaft, Management, Tourismus, Jurisprudenz, Pädagogik, Philologie. *Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*, Buch 12, teil 2, Scientific World-Net Akhat AV Karlsruhe, Germany, 2022, 185 p., p. 49–69.

4. Nisbet, M. C., Myers, T. (2007). The polls-trends twenty years of public opinion about global warming. *Public Opin Q*, p. 444–470.

5. Dunlap, R. E. (1998). Lay perceptions of global risk public views of global warming in cross-national context. *Int Sociol*, p. 473–498.

6. Dunlap, R. E., Scarce, R. (1991). Poll trends: environmental problems and protection. *Public Opin Q*, p. 651–672.

7. Goebbert, K., Jenkins-Smith, H. C., Klockow, K., Nowlin, M. C., Silva, C. L. (2012). Weather, climate, and worldviews: the sources and consequences of public perceptions of changes in local weather patterns. *Wea Clim Soc*, p. 132–144.

8. EUROBAROMETER. (1992) Europeans and the Environment in 1992. Brussels, Belgium: European Commission. URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_066_en.pdf.

9. Rudiak-Gould, P. (2012). Promiscuous corroboration and climate change translation: a case study from the Marshall Islands. *Glob Environ Chang*, p. 46–54.

10. Reynolds, T. W., Bostrom, A., Read, D., Morgan, M. G. (2010) What do people know about global climate change? *Survey studies of educated lay people. Risk Anal*, p. 1520–1538.

11. Boykoff, M. T., Yulsman, T. (2013). Political economy, media, and climate change: sinews of modern life. *WIREs Clim Change*, p. 359–371.

12. Brewer, T. L. (2005). US public opinion on climate change issues: implications for consensus-building and policy-making. *Clim Policy*, p. 359–376.
13. Brechin, S. R. (2010). Chapter 10: public opinion: across-national view. In: Lever-Tracey C, ed. *Routledge Handbook of Climate Change and Society*. London: Routledge; p. 179–209.
14. A World Public Opinion.org Analysis. International Polling on Climate Change, 2007. URL: https://worldpublicopinion.net/wp-content/uploads/2017/12/CCDigest_Dec07_rpt.pdf.
15. Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., Feinberg, G., Rosenthal, S., Marlon, J. (2013). *Climate Change in the American Mind: Americans' Global Warming Beliefs and Attitudes*. New Haven, CT: Yale University and George Mason University, 46 p.
16. Smith, N., Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: exploring affective image associations in the United States over time, p. 1021–1032.
17. EUROBAROMETER (2009) Europeans' Attitudes Towards Climate Change, EUROBAROMETER 69. Brussels, Belgium: European Commission; URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_322_en.pdf.
18. Spence, A., Venables, D., Pidgeon, N. F., Poortinga, W., Demski, C. (2010). Public Perceptions of Climate Change and Energy Futures in Britain: Summary findings of a survey. Understanding Risk Group. Cardiff University. URL: http://psych.cf.ac.uk/understandingrisk/docs/final_report.pdf
19. Ratter, B. M., Philipp, K. H., von Storch, H. (2012). Between hype and decline: recent trends in public perception of climate change. *Environ Sci Pol*, p. 3–8.
20. Connor, L. H., Higginbotham, N. (2013). «Natural cycles» in lay understandings of climate change. *Glob Environ Chang*, p. 1852–1861.
21. Gallup (2012). Fewer Americans, Europeans view global warming as a threat. URL: <https://news.gallup.com/poll/147203/fewer-americans-europeans-view-global-warming-threat.aspx>
22. Eurobarometer (2014). Climate Change, Special Euro-barometer 409. Brussels, Belgium: European Commission; URL: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_409_en.pdf.
23. Globescan (2013) Environmental concerns «at record lows»: global poll. URL: <http://www.globescan.com/news-and-analysis/press-releases/press-releases-2013/261-environmental-concerns-at-record-lows-global-poll.html>
24. Leiserowitz, A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., Feinberg, G., Rosenthal, S. (2014). *Climate Change in the American Mind*. Yale University and George Mason University, 164 p.
25. Climate Scorecard Report #15 (2018). *Edited by: Lois Barber and Ron Shean*, climatescorecard.org, 35 p.
26. Crawford, A. (2019). Here's How Climate Change Is Viewed Around the World: The crisis might be global, but glaring disparities make a united response more complicated. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-06-26/here-s-how-climate-change-is-viewed-around-the-world>
27. U.S. Voters Say No Wall And Don't Shut Down Government (2020). URL: <https://poll.qu.edu/search-releases/search-results/release-detail?What=&strArea=6;0;&strTime=28&ReleaseID=2590#Question018>

28. Climate Change in Chinese Mind. Survey (2017). *Energy Foundation China*, 48 p.
29. Otnoshenieukraintsev k probleme ismenenia klimata (2019). URL: <http://rb.com.ua/blog/otnoshenie-ukraincev-k-probleme-izmenenija-klimata/>
30. Ekologichny portret gromagyanyna Ukrainy: porivnyannya z ES ta rekomendatsii (2018). *Analitychny dokument. Resursno-analychny tsentr «Suspilstvo I dovkillya»*, 42 p.

Матеріал надійшов до редакції 02.03.2023 р.